

fessir Taberî, Nasr sûresiyle bağlantı kurarak dikkat çekici bir yorum getirir ve bunun Allah'a şükür ve tesbih mânâsına geldiğini zikreder (*Câmi'u'l-beyân*, XXVI, 42-43). Sürede daha sonra Hudeybiye Antlaşması veya İslâmiyet'in genel konumu münasebetiyle müslümanların kalbine güven verildiği ve bu sayede imanlarının güçlendiği haber verilir. Müminler cennetle müjdelenirken münafıklarla müşriklerin kötü bir âkıbete uğratılacağı, Allah'ın göklerde ve yerde güçlü orduları bulunduğu bildirilir. Hz. Peygamber'in, Allah'ın insanlar üzerindeki bir şahidi, müjdecisi ve uyarıcısı olarak gönderildiği, ona inanmanın ve ona biat etmenin Allah'a biat etme mânâsına geldiği vurgulanır (âyet 2-10).

Daha sonra, Resûl-i Ekrem'in etrafında kenetlenen müslümanların bu örnek davranışına karşılık, kalplerine imanın tam olarak yerleşmemesi sebebiyle umre seyahatine ve dolayısıyla Hudeybiye seferine katılmayan Medine civarındaki bedevî Araplar'ın ikiyezülzülüğünü dile getiren süre, onların Hudeybiye'den zaferle dönen Hz. Peygamber'den özür dilediklerini, fakat bunda samimi olmadıklarını, çünkü bu sefere çıkan müslümanların sağ salım geri dönemeyecekleri zamanına kapıldıklarını ve bu kötü niyet ve tutumlarının sonucunda helâke müsta-

hak olduklarını ifade eder. Bu art niyete sahip bulunan bedevîlerin ganimet elde edeceklerini umdukları takdirde müslümanlarla beraber savaşa gitmek isteyeceklerini, ancak bunların önceden ciddi ve çetin bir savaşa davet edilip gerçekten inanıp inanmadıklarının anlaşılması gerektiğini anlatır. Sürenin bu bölümü sihih mazeretlerin savaş için de geçerli olduğunu bildiren âyetle sona erer (âyet 11-17).

Bunun ardından Feth sûresi, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e biat eden müminlerden Allah'ın râzı olduğunu haber veren bölümle devam eder. Burada, Hudeybiye'de elde edilen başarıdan sonra isim zikredilmese de Hayber'in fethi gibi daha birçok zaferin kazanılacağı ve pek çok ganimetin elde edileceği müjdelenir, Allah'ın azîz, hakîm ve her şeye kâdir olduğu ifade edilir. İki taraf arasında barış yapılmayıp da savaş çıksaydı kâfirlerin arkalarına dönüp kaçacakları, bu durumun da Allah'ın öteden beri süregelen ve hiç değişmeyen sünneti olduğu dile getirilir. Umre ibadetini yerine getirmelerine ve kurbanlarını kesmelerine engel olan Mekkeliler'le savaşmaya ant içtikleri halde müslümanlara savaş izni verilmemesinin sebebi, Mekkeliler'de İslâmiyet'i benimsemiş olduklarını henüz açığa vurmamış bulunan müminlerin mevcudiyeti olarak gösterilir. Mekkeliler Câhiliye öfke ve taassubu ile hareket ederken müslümanların takvâya ve güvene lâyık ve ehil oldukları açıklanır (âyet 19-26).

Sürenin son bölümü, Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'a gireceklerine dair gördüğü rüyanın eninde sonunda gerçekleşeceğini haber veren ve dolayısıyla onun hak peygamber olduğunu teyit eden âyetle başlar. Sürenin son iki âyeti, evrensel bir dinle gönderilen Resûl-i Ekrem'in tebliğ ettiği İslâmiyet'in bütün dinlere üstünlük sağlayacağını ilân eder. Çünkü Muhammed Allah'ın elçisidir. Başta ashap olmak üzere onun yanında yer alan müslümanlar hak dinin bu üstünlüğünü korumak için gerekli olan maddî ve mânevî kuvvet ve kemale sahiptirler. Şüphe yok ki bütün insanlar emedî hayata intikal edecek, içlerinden iman edip yararlı işler görenler mutluluğa kavuşacaktır (âyet 27-29).

Feth süresinin faziletine gelince, Hz. Peygamber'in, "Bu gece bana öyle bir süre indirildi ki benim için o dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha kıymetlidir" dediği ve ardından sürenin 1. âye-

tini okuduğu rivayet edilmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 48/1; "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 12; Müslim, "Cihad", 97).

İslâm dininin evrenselliğini ve üstünlüğünü simgeleyen Feth sûresinin İslâm kültür tarihinde önemli bir yeri vardır. Gazâya giden müslüman askerlerin, buradaki zafer vaadinin kendileri için de gerçekleşmesini umarak sefer sırasında ve savaş boyunca sûreyi çokça okudukları bilinmektedir. Diğer taraftan kılıç, kalkan, balta gibi savaş aletleri üzerinde ilk âyetinin, bazı hükümdar ve kumandanların giydiği zırhlar üzerinde de bütün sürenin yazılı olduğu görülmekte, Çanakkale ve İstiklâl Savaşı yıllarında evlerde ve camilerde sürekli olarak Feth sûresi okunduğu nakledilmektedir. Sûre bazı müstakil eserlere de konu olmuştur. Emîr Sultan (ö. 833/1429 [?]), Emîr Pâdişah, Abdülatîf b. Mecdüddin el-Muhibbî, Sadreddinzâde eş-Şîrvânî ve Bosnevî, *Tefsîru sûretü'l-Feth* adıyla müstakil eser yazan müellifler arasında yer alır (meselâ bk. Koca Râgıb Paşa Ktp., nr. 155; Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2096/8, Fâtih, nr. 276, Lâleli, nr. 170, Esad Efendi, nr. 108/2, Şehid Ali Paşa, nr. 274/6). Selîm b. Müs'ad el-Ahmedî, Mekke Ümmülkürâ Üniversitesi Külliyyetü's-şeria'da *Siyâsetü'r-Resûl fi'l-harb ve'l-mühâdâne kemâ taşavverahâ sûretü'l-Feth* (1398/1978) adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, "fth" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "fth" md.; *Kâmus Tercümesi*, I, 935; *Müsned*, I, 391, 464; III, 468; IV, 326; *Buhârî*, "Cizye", 18, "Tefsîr", 48/1, 5, "Fezâ'î-lü'l-Kur'ân", 12, "Megâzî", 35; *Müslim*, "Ci-hâd", 97; *Tirmizî*, "Tefsîr", 48/1, 2; *Taberî*, *Câmî'lü'l-beyân* (Bulak), XXVI, 42-45; *Sa'lebi*, *Esbabü'n-nüzul*, Kahire 1388/1967, s. 255; *Süyûtî*, *Esbabü'n-nüzul*, Kahire 1986, s. 178; *Keşfü'z-zunûn*, I, 450; *Şevkânî*, *Fethü'l-kadîr*, V, 43-45; *İzâhu'l-meknân*, I, 307; *Abdullah Mahmûd Şehhâte*, *Ehdâfû külli sâre ve ma-kâşidüha fî'l-Kur'ânî'l-Kertm*, Kahire 1980, II, 67-72; *Zuhûr Ahmed Azhar*, "el-Feth", *İDMİ*, XV, 156-157.

EMİN IŞIK

FETHİ AHMED PASA YALISI

İstanbul Kuzguncuk'ta
Osmanlı sivil mimarisinin
günümüze ulaşan
nâdir eserlerinden biri.

Boğaziçi'nin Kuzguncuk sahilinde (Anadolı) bulunan ve halk arasında renginden ötürü "Pembe Yalı" adıyla tanınan binanın inşa tarihi tesbit edilememek-

Feth sûresinin nesih hattıyla yazılmış ilk âyetleri

te, Sedat Hakkı Eldem plan özelliklerine dayanarak III. Ahmed devrine (1703-1730) veya biraz daha öncesine ait olabileceğini ileri sürmektedir. Tophane Müşiri Rodosîzâde Damad Fethi Ahmed Paşa yapıyı II. Mahmud devrinin sonlarında (1835-1840 arası) İsmet Bey adında bir şahıstan satın alarak esaslı bir onarımdan geçirmiştir; bu tarihten itibaren onun adıyla anılan yalı halen aynı soydan gelen kişilerin mülkiyetindedir. Bu onarım sırasında eski plana büyük ölçüde sadık kalındığı, ancak mimari ayrıntıların, süsleme programının ve özellikle geleneksel pencere düzeninin devrin zevkine hâkim olan empire üslûbu çerçevesinde yenilediği anlaşılmaktadır. Aynı yıllarda yalının güneyine harem dairisi olarak kullanılmak üzere ikinci bir bina inşa ettirilmiş ve bahçenin doğusundaki istinat duvarına paralel (kuzey-güney doğrultusunda) gelişen uzun bir koridorla diğerine bağlanıp koridorun önüne de (batı yönünde) harem bahçesine bakan küçük bir köşk yaptırılmıştır. Aslında harem ve selâmlık bölümlerini içermesine rağmen bu tarihten itibaren yalnız selâmlık vazifesi gören eski (bugünkü) yalının arkasında, selâmlık bahçesinin ve sandal limanının gerisine düşen yerde bağımsız bir mutfak binası bulunuyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında harem binası, küçük köşk ve mutfak yangınlar sonucunda ortadan kalkmış, asıl yalı ise en önemlileri 1927-1928, 1948 ve 1959-1960 yıllarında gerçekleştirilen çeşitli onarımlar sayesinde sağlam biçimde günümüze ulaşmıştır.

İki katlı ahşap binada Türk sivil mimarisinin geleneksel plan çözümlerinden olan iç sofalı şemanın değişik bir şekli uygulanmış, gerek zemin katta gerekse üst katta yer alan mekânlar, yalının merkezinde Boğaziçi'ne paralel gelişen birbirine bitişik iki sofanın kara ve deniz taraflarına dizilmiştir. Söz konusu

plan, İstanbul'da ve özellikle Boğaziçi yalılarında öteden beri uygulanan, merkezî sofası kıyıya dik, önü denize, arkası gerideki koruluğa açılan "karniyarık" adlı planın sofa eksenî 90° çevrilmiş bir türü olarak da yorumlanabilir.

Zemin katın kuzey cephesindeki ana kapıdan dikdörtgen planlı büyük selâmlık sofasına girilir. Mermer selsebillerle donatılmış olan bu sofanın yanlarına farklı boyutlarda odalar sıralanmıştır; gerisinde ise (güneyinde) daha ufak boyutlu harem sofası yer almakta, bağımsız girişe sahip bu küçük sofanın kara (doğu) tarafında da yalının hamamı ile bağlantılı soğukluk (cemekeân) niteliğinde bir oda bulunmaktadır. Ana kapının ardındaki sahanlıktan başlayan çift kollu merdiven selâmlığın üst kattaki sofasına ulaşır; ayrıca harem sofasından da üst kata çıkan tek kollu bir merdiven mevcuttur. Yalının üst katında yine zemin kattaki plan düzeninin tekrar edildiği görülür. Ancak deniz yönündeki odalardan üçü, kavisli eliböğründelerin taşıdığı çıkıntılarla genişletilmiş, kuzey yönündeki iki oda da cepheden ileriye doğru taşınarak ahşap dikmelere oturtulmuştur. Söz konusu dikmelerin bastığı setlerin zemini "rodoskârî" denilen, siyah ve beyaz çakıllarla meydana getirilmiş bir bezeme ile kaplıdır; aynı bezemeye hamama geçit veren mekânın zemininde de rastlanmaktadır. Çoğu dikdörtgen olan pencerelerin sıralandığı, çıkımların hareketlendirdiği cephelerde herhangi bir bezeme yoktur. Ana kapının üzerinde ve yanlarında yer alıp iki kat boyunca yükselerek merdiveni aydınlatan yuvarlak kemerli üç adet devâsâ pencere dikkat çeker. İç mekânlarda çoğunlukla empire üslûbuna bağlanan tavan bezemelerinin bulunduğu, sofalarla odaların devrin modasına uygun mefruşat ve kıymetli eşya ile döşendiği görülmektedir.

Ortadan kalkan harem binası da iki katlı ve ahşaptı. Eldeki bilgilere göre burada asıl yalıdan farklı olarak yapı kitlesi derinliğine gelişmekte ve Türk sivil mimarisinin en eski tasarım şemasını teşkil eden merkezî sofalı-dört eyvanlı divanhâne planı sergilenmekteydi. Üst katta tasarlanan beyzî planlı merkezî sofa, Batı kaynaklı barok etkilere bağlanan ve ilk örneklerine III. Selim devrinde rastlanan bir modanın ürünüdür. Gerçek anlamda karniyarık planının uygulandığı katlarda, sofanın merkezinde kesişen eksenler üzerine dört adet ey-

van oturtularak daha derin tutulan doğu eyvanına merdiven yerleştirilmiş, diğerleri ise sedirlerle donatılmıştı. Yalının kuzey ve güney kanatları, sofanın ortasından geçen doğu-batı eksenine göre simetrik biçimde tasarlanmış, eyvanların arasında kalan köşelere, binaların yan cephelerinde ve deniz cephesinde taşkınlık yapan yüklüklü odalar yerleştirilmişti. Bu yapıda da cepheler son derecede sade görünümü idi ve denize bakan eyvanların pencereleri yuvarlak kemerli, ötekiler dikdörtgen açıklıklı olarak tasarlanmıştı.

Yalı halkının "uzun yol" dediği harem ve selâmlık binalarını birbirine bağlayan koridor asıl yalının güneydoğu köşesindeki hamamın yanından başlamakta, Paşalimanı caddesi boyunca uzanan istinat duvarını izledikten sonra harem binasının arka (doğu) cephesine saplanmaktaydı. Koridorun, harem bahçesine bakan batı duvarı bir dizi dikdörtgen pencere ile donatılmıştı. Bu duvara bitişen köşk ortadaki çıkma teşkil eden üç adadan ibaretti ve harem bahçesine dahil selsebilleri bir setin üzerinde yükselen ahşap dikmelere oturuyordu. Eskiden deniz yönünden sağır bir duvarla sınırlandırılmış olan harem bahçesinde, bu selsebilleri setin eksenine rastlayan ortası fıskiyeyle büyük bir havuz, havuzun çevresinde de geometrik taksimatlı çiçek tarhları yer almaktadır; yine deniz yönünde pencereli bir duvarın kuşattığı selâmlık bahçesinde de diğerlerine benzer çiçek tarhları görülür. Yalının arkasındaki Kuzguncuk sırtlarına tırmanan büyük koru ise günümüzde belediye tarafından Fethi Paşa Korusu adıyla halka açık bir dinlenme alanı haline getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 198; a.mlf., *Boğaziçi Yalıları-Anadolu Yakası*, İstanbul 1994, II, 233-245; Halûk Y. Şehsüvaroğlu, "Fethiahmetpaşa Yalısı", *İst.A*, X, 5709-5711; Cengiz Bektaş, "Fethi Ahmed Paşa Yalısı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, III, 299.

M. BAHÂ TANMAN

FETHİYE CAMİİ

Yunanistan'ın başşehri Atina'da
Türk döneminden kalma cami.

Caminin yapım tarihini açık olarak gösteren bir belge yoktur. Sadece 1206 (1791-92) tarihli bir tamir hüccetinden anıldığı öğrenilmektedir (BA, nr. 2362).

Fethi Ahmed Paşa Yalısı - Kuzguncuk / İstanbul

